

ja siinä Ivan-pojan onnellinen rauhan ajan lapsuus kuvataan runollisin takautumin. Juuri tämä jyrkkä kontrasti – ja Tarkovskille ominainen runokieli – epäilytti aikalaissensoreita, mutta elokuva kuitenkin sallittiin paljolti poliittisen suojaäävaihheen ansiosta. Kuuluisan *Peilin* kanssa Tarkovskilla oli vaikeuksia esimerkiksi niissä kohtauksissa, joissa hän käyttää sota-ajan realistisia dokumenttikuvia tai Ussurijoelta Venäjän ja Kiinan selkkauksesta kuvattua materiaalia.

Tunnetuin 1970-luvun alussa kokonaan kielletty sotaelokuva oli Aleksei Germanin ohjaama *Teiden vartiointi*. Sen alkuperäisnimi oli *Operaatio Hyvää uutta vuotta*, ja German työsti käsikirjoitusta kirjailija-isänsä Juri Germanin kanssa jo monta vuotta aikaisemmin. *Teiden vartiointin* kieltäminen lopetti ohjaajan työuran pitkäksi aikaa, mutta täydellinen hyllytys ei ollut Germanille mikään yllätys. Elokuva on juoneltaan rintamakuvaus, mutta sen keskeinen henkilö on ns. vlassovilainen isänmaanpetturi, josta on tehty varsin sympaattinen antisankari verrattuna ärhentelevään politrukkiin. Myös Larisa Šepitko joutui hienon ”raamatullisen” *Nousu*-filmensä kanssa sensorien kynsiin 1970-luvun puolivälissä, mutta elokuva päätettiin kuitenkin lopulta levytykseen – huhujen mukaan siksi, että se miellytti valkovenäläisiä puoluejohtajia. Germanin ja Šepitkon filmien sensurointirytykset kertovat siitä, kuinka arkoja teemoja petturuus ja pelkuruus olivat neuvostosota-elokuvassa.

Elem Klimovin *Tule ja katso* (1985) on tunnelmiltaan hieman Coppolan ohjaaman *Ilmestyskirjan* kaltainen, joten sen suosion myös lännessä ymmärtää. Aiheen suhteen Klimov on kuitenkin lähempänä Andrei Tarkovskin *Ei paluuta* -filmiä. Kummassakaan ei ole sankaria, vaan Suuri Isänmaallinen sota tuhoaa nuoren pää-

henkilön lapsuuden ja sielunelämän kokonaan. Klimovin elokuva ei enää pahemmin sensuroitu, glasnost- ja perestroika-politiikka teki jo tuloaan. Vaikuttavinta sodanvastaisuutta on *Tule ja katso* -filmin hypnoottinen loppujakso. Kaikki sodan karmeudet kokenut 14-vuotias Fljora (Aleksei Kravtšenko) tuijottaa hypnoottisin silmin rapakossa kelluvaa Hitlerin valokuvaa – ja painaa liipaisinta yhä uudelleen ja uudelleen. Samalla historia kiertyy taaksepäin. Kuva kovalta Hitler neuruu kunnes pikku-Adolf istuu valokuvassa äitinsä sylissä. Silloin Fljoran kiväärinpiippu laskee. Lapsi ei voi ampua lasta, vaikka omat pikkusiskot teurastettiinkin ladon seinustalle pistimin Valkovenäjällä vuonna 1942.

Tule ja katso perustuu Ales Adamovitšin teokseen *Hatynin tarina*. Valkovenäläinen kirjailija ja elokuvakäsikirjoittaja Adamovitš ehti olla itsekin nuore-

na partisaani. Mihail Gorbatšovin vuosina (1985-91) hänestä tuli ensin Moskovan elokuvataiteen tutkimuslaitoksen uudistusmielinen johtaja ja sitten kansanedustaja. Ohjaaja Elem Klimov kasvoi nuorukaiseksi Stalingradissa ja teki Gorbatšovin vuosina suoranaisten vallankumouksen elokuvatyöntekijöiden liitossa. Olikin suuri onni, että tämä kantapään kautta Suuren Isänmaallisen sodan kokenut kaksikko liittoutui *Tule ja katso* -filmin sodanvastaisen sanoman taakse – juuri Neuvostoliiton hajoamisen kynnyksellä. Samalla sota-aiheista yleensä niin mahtipontisesti kertova neuvostotelokuva uudistui rajusti viime metreillä. *Tule ja katso* on ilmestyskirjamainen näky ihmisen pahuudesta. Se tuntuu iholla ja on suurten sodanvastaisten filmien tapaan täysin yleismaailmallinen ja ajaton.

Pentti Stranius

Viro EU:n ja demokratian tiellä

Kristi Raik: *Democratic Politics or the Implementation of Inevitabilities? Estonia's Democracy and Integration into the European Union*. Tartto: Tartu University Press, 2003.

Kristi Raik tutkii erinomaisessa väitöskirjassaan sitä, miten Viron integroituminen Euroopan unioniin on suorasti ja epäsuorasti vaikuttanut demokratian kehittymiseen Virossa. Raik käyttää laajaa demokratian käsitettä, jonka mukaan demokratia ei ole vain tiettyjen institutionaalisten ehtojen täyttymistä, kuten vapaiden vaalien järjestämistä, vaan edellyttää muunkinlaista poliittista osallistumista, plura-

listmia, hallinnon läpinäkyvyyttä ja julkista keskustelua. Raikin lähtökohta on, että toisin kuin usein oletetaan, integroituminen EU:hun ei ole ollut ainoastaan siunauksellista Viron demokratian kehittymiselle. Pääargumentti on, että vaikka EU on monin tavoin tukenut demokratisoitumista, samanaikaisesti EU:hun integroituminen on tullut asettaneeksi rajoituksia demokraattiselle politiikalle.

Raik identifioi ”laajentumisen/integraation logiikassa” neljä perusprinsiippiä, itsestään selvinä pidettyä EU:n laajentumista ja EU:hun integroitumista koskevan puheen ja ajattelutavan takana olevaa premissiä, jotka

ovat rajoittaneet demokraattisen politiikan mahdollisuuksia. Ne ovat kummunneet EU:n laajentumisstrategiasta, mutta ovat tulleet Vironkin virallisen diskurssin osaksi. Nämä periaatteet ovat olleet vääjäämättömyys, nopeus, tehokkuus ja asiantuntijuus. Ne ovat muokanneet EU:n laajentumisesta/EU:hun integroitumisesta nopean ja tehokkaan asiantuntijaprosessin, jossa ennemminkin virkamiesvaltaisesti toimeenpannaan vääjäämättömiltä vaikuttavia asioita kuin käydään niistä demokratialle ominaista avointa poliittista keskustelua – tai jossa sitä olisi kaikessa kiireessä edes aikaa käydä. Tosin Raik huomauttaa, että näiden rajoitusten ohella integraatioprosessin viimeisinä vuosina Viron parlamentin ja kansalaismielipiteen merkitys lisääntyi vastapainona demokratiaa rajaaville tendensseille.

Raik analysoi myös yhtäältä EU-dokumenttien, toisaalta virolaisten keskustelijoiden esittämiä käsityksiä demokratiasta. Siinä missä EU on pitänyt merkittävänä instituutioiden toimimista, kansalaisten muodollisia oikeuksia ja venäjänkielisen vähemmistön asemaa, virolaiset analyytikot ovat nähneet keskeisinä kysymyksinä kansalaisten ja valtion suhteen ja sosiaalisen eriarvoisuuden vaikutukset demokratialle. Lisäksi virolaisille demokratia on merkinnyt Neuvostoliitosta vapautumisen jälkeistä kansallista itsemääräämisoikeutta, mikä on puolestaan ollut ristiriidassa EU:hun integroitumisen ja sille päättäväisyyden luovuttamisen kanssa.

Yksi työtä kuvaava piirre on käytettyjen teorioiden ja aineistojen moninaisuus. Raik kutsuu ”laajentumis/integraatio -diskurssiksi” merkitysjärjestelmää, jonka neljää eri tasolla ilmenevää ”aladiskurssia” hän analysoi: 1) virallinen laajentumisdiskurssi EU-instituutioiden tasolla, 2) virallinen integraatiodiskurssi

Viron valtion tasolla, 3) julkinen integraatiodiskurssi julkisella areenalla 4) julkinen mielipide EU:sta/integraatiosta. Aineistoinaan Raik on käyttänyt laajaa lehtimateriaalia (*Postimees*), EU:n ja Viron virallisia dokumentteja, kyselyitä ja jonkin verran haastatteluja. Laajentumisen ja integraation pääperiaatteiden ja aladiskurssien lisäksi väitöskirja tarkastelee hieman muista kirjan osioista poikkeavalla otteella EU:n vaikutusmekanismeja kansalaisyhteiskuntaan. Näitä ovat olleet taloudellinen tuki, suosittukset ja normit, kontaktien kautta tapahtuva ideoiden ja mallien omaksuminen kansalaisyhteiskunnan ja valtion tasolla sekä kansalaistoimijoiden epäsuora ”valtaistaminen” (*empowerment*). Raik kysyy myös millaista kansalaisyhteiskuntakäsitystä EU on oikeastaan tukenut ja vastaa, ettei sillä ole ollut johdonmukaista linjaa vaan että se on tukenut sekä kansalaisyhteiskuntaa valtion partnerina että neo-liberaalisen mallin mukaisena valtion korvikkeena (sosiaalipalvelujen tarjoajana), minkä lisäksi se on epäsuorasti lisännyt kansalaisyhteiskunnan kriittistä potentiaalia mahdollistamalla eri intressiryhmien tukemisen EU:hun niiden ajaessa argumenttejaan.

Metodisena ja metodologisena peruslähtökohtana työssä on diskurssiteoria, lähinnä Ernesto Laclau ja Chantal Mouffin ajatukset yhdistettynä vaikutteisiin Michel Foucault’lta ja Norman Fairclough’lta. Raikin työssä näkyy enemmänkin juuri diskurssiteorian kuin tekstivetoisemman diskurssianalyysin leima. Aineistojen ja analysoitujen ”aladiskurssien” runsaus lienee syynä siihen, että aineistot tuntuvat jääneen jopa vajaakäytölle – ainakaan empiiristä analyysiä ei ole yhdessä työssä pystytty kovin tarkasti esittämään. Kirjan liitteessä oleva kuvaus analyysin kategorioista ja tietokoneavusteisesta analyysistä

on hyvä lisä aineistojen käsittelytän kiinnostuneille.

Raik tarkastelee diskurssia yhdistyneenä valtaan ja katsoo tätä kolmesta näkökulmasta: diskurssin valtana, diskurssin sisäisenä valtana sekä valtana diskurssin yli tai sen muuttamiseksi. Raik toteaa, että ”Diskurssien jännitteet ja ristiriidat ovat itse asiassa kaikkein kiinnostavin ja tärkein tutkimuksen kohde, koska ne ovat sosiaalisten ja poliittisten jännitteiden merkkejä ja merkitsevät muutoksen mahdollisuutta.” (s. 37). Taidokkaassa väitöskirjassa puutteena näkisin sen, että Viron venäjänkielistä vähemmistöä on käsitelty lähinnä EU:n demokratiaikäsitteen ja virolaisen ”eksistentiaalisen pelon” yhteydessä. Täten yksi tärkeä ja tällekin työlle ilmeisen relevantti jännitteiden ja ristiriitojen kenttä jää huomiotta. Toki venäjänkieliset eivät ole olleet vahvasti mukana poliittisessa prosessissa siinä mielessä, että venäjänkielisten keskuudessa ei ole vaikutusvaltaisia poliittisia ääniä eivätkä venäjänkieliset toimijat tai järjestöt ole olleet mukana määrittämässä Viron EU-politiikkaa. Yhtäältä onkin täysin ymmärrettävää, ettei tässä jo muutenkin moniaineisessa tutkimuksessa olisi voitu ottaa empiiriseen analyysiin mukaan laajaa venäjänkielistä aineistoa. Mutta kun analyysin kohteena on EU-integraation vaikutus demokraattisen politiikan mahdollisuuksiin ja kun yksi aiheen kannalta keskeisenä pidetty aladiskurssi on julkinen diskurssi integraatiosta (ja jos demokratian vielä käsitellään pitävän sisällään myös eri etnisten ja kielellisten ryhmien osallistumisen mahdollisuuksien tasa-arvon), olisi työn teoreettisen kehikon ja argumentin kehittelyn kannalta odottanut tämän poisjättämisen ja sen mahdollisten seurausten tulevan eritellyiksi ja perustelluiksi – erityisesti kun työn muut ratkaisut tulevat kautta linjan

hyvin perustellusti esiin.

Tutkimuksen tavoitteet ovat sekä empiirisiä että teoreettis-metodologisia, empiirisen ollessa ensisijainen. Väitöskirjan voi sanoa onnistuneen empiirisessä tavoitteessaan todella oivallisesti – tutkimus tuo uutta valoa, tietoa ja näkökulmaa Viron politiikkaa ja EU-integraatiota koskevaan tutkimukseen. Teoreettis-metodologisesti tutkimus ei ehkä lunasta kaikkia lupauksiaan, joita hyvin asiantuntevissa ja selkeästi artikuloiduissa teoreettisissa osioissa diskurssista, demokratiasta, kansalaisyhteiskunnasta ja valtion ulkoisten tekijöiden tulemisesta valtion sisäiseksi (*“internalising the external”*) ladataan, mutta siitä huolimatta empiria ja teoria(t) toimivat johdonmukaisesti toisi-aan tukien.

Jossain määrin ongelmallista teoksessa on, että siinä usein viitataan kovinkaan tarkasti erittelemättä Keski- ja Itä-Euroopan EU-kandidaattimaihin, mistä ajoittain syntyy vaikutelma että tutkimus koskisi Viron lisäksi niitä kaikkia. Raik toteaa (s. 34), että sikäli kuin tutkimus käsittelee yleistä EU:n laajenemisen logiikkaa, tuloksia voi yleistää kaikkiin itäisen Euroopan EU-ehdokasmaihin, mutta että sikäli kun siinä puhutaan EU-integraation omaksumisesta osaksi Viron politiikkaa, on yleistämisen suhteen oltava varovaisempi. Tämä on siinä mielessä ristiriitaista, että koko tutkimuksen pääidea on juuri ulkoisen (EU-integraatio) ja sisäisen (Viron politiikka) vuorovaikutuksen tarkastelu nimenomaan ehdokasmaan näkökulmasta, jolloin maan poliittisen maiseman erityispiirteet vaikuttavat ”ulkoisen” omaksumiseen osaksi maan sisäistä politiikkaa. Erityisesti kun ehdokasmaiden kesken oli suuria eroja EU-innokkuudessa, millä voi olettaa olevan vaikutuksia siihen miten EU:hun integroituminen vaikuttaa maan sisäisiin poliittisiin prosesseihin,

ja kun Virossa ja Latviassa EU:n suhtautuminen venäjänkieliseen vähemmistöön vaikutti puolestaan suhtautumiseen EU:hun, olisi ehkä selkeämpää johdonmukaisesti puhua tutkimusasetelman yleistettävyydestä: on järkevää ja innovatiivista tutkia EU-integraation suoria ja epäsuoria, niin positiivisia kuin negatiivisiakin vaikutuksia demokraattisen politiikan kehitykselle EU:n ehdokasmaissa.

Yhteenvetona voi todeta, että Kristi Raikin väitöskirja on erin-

omaisen informatiivinen, monipuolinen, hyvin kirjoitettu ja järkevästi jäsenneily esitys Viron EU-integroitumisen epäsuorista ja tarkoittamattomistakin seurauksista demokratialle. Kun Raik vielä osaa kytkeä teoriaa ja empiriaa kiinnostavasti yhteen, on se todella suositeltavaa luettavaa niille, jotka ovat kiinnostuneet Virossa ja myös niille, joita kiinnostaa ylipäänsä EU:n laajentamisen vaikutukset ehdokasmaan demokratialle.

Anna Korhonen

Kirjallisuustoimintaa ja valtapeliä

Mikko Ylikangas: *Rivit suoriksi! Kaunokirjallisuuden poliittinen valvonta Neuvosto-Karjalassa 1917-1940.* Helsinki: Kikimora publications, A:10, 2004. 493s.

Kirjallisuuteen kohdistuva sensuuri voi olla ennako- tai jälkisenensuuria riippuen siitä, kohdistuuko se julkaistavaksi tarkoitettuun käsikirjoitukseen vai jo julkaistuun teokseen. Sensuuri voi olla myös totalitaarista, jolloin se kohdistuu edellisten lisäksi teoksen kirjoittamisprosessiin sekä vastaanottoon, jopa lukutapoihin. Historiantutkija Mikko Ylikankaan väitöskirja-tutkimus *Rivit suoriksi!* käsittelee kaunokirjallisuuden poliittista valvontaa Neuvosto-Karjalassa 1917-1940, valvonnan totalitaarisessa, jopa terroriin saakka yltävässä merkityksessä.

Kohde on haastava, sillä Neuvostoliitossa ei virallisesti ollut olemassa mitään sensuurikoneistoa ja sen toiminta pyrittiin tarkoin salaamaan. Tutkimuksessa pureudutaan erityisesti kysymyksiin: mitkä olivat neuvostovaltan sensuuri- ja valtapoliittikan

tavoitteet kaunokirjallisuuden alalla. Mistä osista sen rakentama valtaverkosto koostui ja miten se toimi? Tutkimuksen teoreettinen kehys perustuu Pierre Bourdieun kirjoituksiin kielestä ja kielipoliitiikasta symbolisen vallan ja yhdenmukaistamisen välineinä.

Neuvosto-Karjalan kirjallisuustoiminta rakentui 1920-luvulla tilanteessa, jossa useimmat venäjänkieliset kirjailijat olivat muuttaneet pois Karjalasta tai kuolleet ensimmäisen maailmansodan aikaisissa taisteluissa, eikä karjalankielistä kirjallisuutta juuri ollut. Suomenkieliset emigrantit olivat alueella vähemmistö, mutta suomenkielinen kirjallisuus kehittyi voimakkaimmin, sillä Karjalan punainen suomalaisjohto tuki sen kasvua tavoitellessaan Karjalan kulttuurielämän suomenkielistämistä. Sen kehitystä edisti myös Neuvostoliiton 1920-luvun ns. juurruttamispolitiikka, joka vielä tässä vaiheessa tuki kansallisten kulttuurien kehittämistä kansan sivistystason nopean kasvun takaimiseksi. Suomenkielinen kirjallisuustoiminta kehittyi kiinteässä yhteydessä Pietarin moni-